

יסודות איסור הנאה ממעשה נכרי

שנעשה עבור ישראל בשבת

מה נחשב עבור ישראל?

בשיעור הקודם עסקנו באיסור האמירה לנכרי לעשות מלאכה בשבת. בשיעור זה נעסוק באיסור הנאה שגזרו חז"ל על תוצאות המלאכה שעשה נכרי בשבת.
חז"ל אסרו ליהנות מתוצאת מלאכה שנכרי עשה עבור ישראל בשבת. הגדרה זו טומנת בחובה שני קריטריונים חשובים – א. צריך שהמלאכה תעשה עבור ישראל. ב. אסור ליהנות מהמלאכה.
בשיעור זה נגדיר מה נחשב 'נעשה עבור ישראל'. בשיעור הבא נעסוק בהגדרת ה'הנאה מהמלאכה'. ראשית נכיר את הגזירה. לאחר מכן נבחן אם נגזרה גזירה גם אם המלאכה לא נעשתה עבור ישראל. עיקר הדף יעסוק בהגדרת מה נחשב 'נעשה עבור ישראל' במישורים הבאים –

1. האם היכרות אישית או נוכחות משפיעה על הגזירה?
2. אם הנכרי עשה עבור עצמו, לכאורה הגזירה לא תחול. מהן גבולות ההיתר?
3. איך נגדיר 'נעשה עבורו' כאשר המלאכה נעשתה בשביל אנשים רבים?
4. האם תוצאת מלאכה הנעשית עבור אדם אחד תיאסר על אדם אחר?

הגדרת הגזירה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

משנה. נכרי שהדליק את הנר - משתמש לאורו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מילא מיס להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. עשה נכרי כבש לירד בו - יורד אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה, ועשה נכרי כבש לירד בו, וירדו בו רבן גמליאל וזקנים.

מהמשנה עולה שאם נכרי עשה מלאכה האסורה בשבת בשביל עצמו – מותר ליהודי ליהנות ממלאכה זו. אך אם הוא עשה את המלאכה לצורך ישראל – אסור.
המשנה מביאה שלושה איסורים – הדלקת נר, מילוי מיס מבאר, ובניית כבש.

הגמרא מציגה מדוע יש צורך לפרט את שלוש המקרים –

גמרא. וצריכא, דאי אשמעינן נר - משום דנר לאחד נר למאה, אבל מיס - ליגזר דילמא אתי לאפושי בשביל ישראל. וכבש למה לי? - מעשה דרבן גמליאל וזקנים קמשמע לן.

הדלקת תאורה מסייעת לכל מי שבסביבה, לעומת מיס, שהמים ששותה אחד האחר לא יכול לשתות. בשאלה מה החידוש הנובע ממעשה ברבן גמליאל הגמרא תדון בהמשך.

במסכת ביצה מובא דין מקביל לגבי יום טוב. שם רש"י ביאר –

רש"י מסכת ביצה דף כד עמוד ב

ולערב אסורין בכדי שיעשו - כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב

רש"י אומר שחז"ל הטילו איסור כדי שלא יהנה ממלאכה שנעשתה ביום טוב.
תוספות מקשים על רש"י שזה פשוט לא נכון –

תוספות מסכת ביצה דף כד עמוד ב

הקשה הר"י לפרש"י דפירש דלכך בעינן כדי שיעשו כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב, א"כ המבשל בשבת בשוגג אמאי יאכל, הא נהנה ממלאכת שבת?

ר"י מקשה על רש"י – הרי מעשה שבת של ישראל מותר בהנאה (לפחות לפי חלק מהתנאים). בפרטי הדין הזה נעסוק בפעם אחרת). לפי רש"י, שאסור ליהנות ממעשה שבת של נכרי, על אחת כמה וכמה שאסור ליהנות ממעשה שבת של ישראל!

לכן בעלי התוספות הסבירו את הגזרה אחרת -

אלא ודאי אין זה הטעם אלא הטעם שמא יאמר לנכרי לך ולקט

תוספות אומרים שהטעם הוא שאם נתיר לישראל ליהנות מהמלאכה שעשה הנכרי, בפעם הבאה הוא עלול להורות לנכרי לעשות את המלאכה. א"כ לפי בעלי התוספות זו גזרה שמא יעבור על איסור אמירה לנכרי.

וכך גם נימק הרמב"ם את הגזירה -

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ח

ישראל שאמר לגוי לעשות לו מלאכה זו בשבת, אף על פי שעבר, ומכין אותו מכת מרדות, מותר לו ליהנות באותה מלאכה לערב אחר שימתין בכדי שתעשה. ולא אסרו בכל מקום עד שימתין בכדי שיעשו אלא מפני דבר זה, שאם תאמר יהא מותר מיד שמא יאמר לגוי לעשות לו וימצא הדבר מוכן מיד, וכיון שאסרו עד שימתין בכדי שיעשו לא יאמר לגוי לעשות לו, שהרי אינו משתכר כלום, מפני שהוא מתעכב לערב בכדי שיעשה דבר זה שנעשה בשבת.

הרמב"ם מסביר שמטרת הגזירה היא למנוע את האינטרס באמירה לנכרי לעשות את המלאכה.

איך רש"י עונה על קושיית התוספות? הרשב"א נדרש לשאלה זו -

חידושי הרשב"א מסכת ביצה דף כד עמוד ב

ורש"י ז"ל פירש - אסורין לערב כדי שלא יהנה ממלאכת י"ט וגם זה צריך עיון, דמי עדיף מה שעשה על ידי נכרי ביום טוב, ממלאכת שבת שעושין על ידי ישראל, והמבשל בשבת לרבי מאיר יאכל חבירו אפילו ביומו...! ויש לומר דבזה יש להחמיר גזירה שמא יאמר לו לקט והבא לי, דאמירה לנכרי קילא להו לאינשי, ובכל דבר שהוא קל לעשותו... החמירו, ואפילו לערב אסור עד כדי שיעשו

הרשב"א כתב שלפי רש"י הטעם שאסרו הנאה ממלאכה שעשה נכרי הוא מכיוון שאמירה לנכרי קלה בעיני אנשים. לכאורה זהו אותו הטעם שכתבו הרמב"ם והתוספות! בביאור הלכה דן האם לפסוק כרש"י או

כתוספות, ושם הוא מעיר על כך -

ביאור הלכה סימן תקטו

ממה שהזכיר הרמב"ם הטעם "שמא יאמר" אין הוכחה כלל (שסובר כתוספות), להמעין ברשב"א וריטב"א ומאירי שכתבו דגם לרש"י, דהטעם שלא יהנה, היינו נמי דאם יהנה גזרינן שמא יאמר, ובזה מתרצים קושית ר"ת על רש"י, אם כן גם דברי הרמב"ם יוכל להתפרש כן וקאי בשיטת רש"י

מתברר שהמחלוקת היא כך -

חז"ל אסרו הנאה מהמלאכה שנכרי עשה ביום טוב, מכיוון שאמירה לנכרי קלה בעיני אנשים, ואם נתיר הנאה מהמלאכה, סופם שיצוו את הנכרי לעשות את המלאכה.

אמירה זו מוסכמת על כל הדעות.

השאלה היא - כיצד להגדיר מה כלול באיסור ומה לא -

לפי רש"י - הגדרת הגזירה היא "שלא יהנה ממלאכת יום טוב".

לפי תוספות - הגזירה מוגדרת לפי הטעם - רק כאשר היתר ההנאה עלול להוביל לאמירה לנכרי האסורה, יש לאסור את ההנאה.

❖ **הרחבות - נפקא מינה בין הגדרת רש"י ותוס' את איסור הנאה ממלאכת נכרי בשבת**

❖ **הרחבות - האם יש כאן גזירה לגזירה, מדוע החמירו במעשה שבת של נכרי יותר ממעשה שבת של ישראל?**

נחזור להגדרת הרמב"ם את הגזירה -

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ב

גוי שעשה מלאכה מעצמו בשבת - אם בשביל ישראל עשה אותה, אסור ליהנות באותה מלאכה עד מוצאי שבת, וימתין בכדי שתעשה.... ואם בשביל עצמו בלבד עשה מותר ליהנות בה בשבת.

הרמב"ם מגדיר כאן את הגזירה. ננתח את העולה מדבריו -

"גוי שעשה מלאכה מעצמו" – את זאת אומר הרמב"ם בכדי לחדד שהגזירה חלה גם אם לא הייתה אמירה לנכרי.

"אם בשביל ישראל עשה אותה" – כפי שנאמר במשנה, הגזירה בתוקף רק אם המלאכה נעשתה עבור ישראל. "אסור ליהנות באותה מלאכה" – האיסור הוא ליהנות מתוצאות המלאכה.

עלינו להגדיר כיאות את שני הדברים הללו – מה נחשב עשייה עבור ישראל, ומה נחשב הנאה מהמלאכה. בשיעור זה נעסוק בשאלה הראשונה – מה נחשב שנעשה עבור ישראל?

❖ הרחבות – האם יש גזירה כאשר המלאכה לא נעשתה עבור ישראל?

בשבילו, או מכירו?

במשנה מזכיר מספר פעמים שאיסור ההנאה חל אם המלאכה נעשתה עבור ישראל. לדוגמא –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור.

כפי שראינו, הברייתא שהובאה בגמרא בהמשך הציגה קריטריון חלופי –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור.

לעיל למדנו שהרמב"ם פסק את הנאמר בברייתא להלכה-

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ג

... ליקט עשבים להאכיל לבהמתו מניח ישראל בהמתו לאכול מהו, והוא שלא יהא אותו הגוי מכיר לאותו ישראל שמה ירבה במלאכתו בשבילו ונמצא עושה בשביל ישראל, וכן כל דבר שאפשר להרבות בו לא יהנה בו בשבת אלא אם כן אינו מכירו.

כלומר, מלאכת נכרי האסורה היא המלאכה שנעשתה בשביל הישראל. אך אם הנכרי מכיר אותו, התוצאה נאסרת מהחשש שהנכרי הרבה במלאכה בשביל הישראל.

מכאן עולה שהקריטריון הוא – כל דבר שיש סבירות שנעשה עבור ישראל – אסור בהנאה. אך מהגמרא עצמה עולה קריטריון נוסף. במשנה נאמר –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

עשה נכרי כבש לירד בו - יורד אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה, ועשה נכרי כבש לירד בו, וירדו בו רבן גמליאל וזקנים.

אך האם הנכרי שבנה את הכבש לא הכיר את רבן גמליאל, שהיה נשיא? הגמרא באמת שואלת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

אמר מר במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור. הא רבן גמליאל מכירו הוה! - אמר אביי: שלא בפניו הוה. רבא אמר: אפילו תימא בפניו, נר לאחד נר למאה.

רש"י מסביר את התירוץ –

רש"י מסכת שבת דף קכב עמוד א

שלא בפניו הוה - כשעשאו לא היה רבן גמליאל שם, דניכוין ליה.

נר לאחד נר למאה - כבש לאחד כבש למאה, אבל גבי עשבים, כשהוא מכירו - מרבה בשבילו.

רבא אומר שמכיוון שבניית כבש אחד משמשת אנשים רבים, זה לא נכון לומר שהבניה נעשתה עבור רבן גמליאל בדווקא (לעומת, לדוגמא, תלישת עשבים. תלישת כל עשב היא מלאכה בפני עצמה, וכל תלישה יכולה לשמש רק בהמה אחת. לכן תלישת העשב הזה, שאוכלת בהמתו של ישראל, נעשתה רק עבורו. ובהגדרות אלה נעסוק בהמשך). אך אביי אומר שאפילו אם הנכרי מכיר אותו, הגזירה לא חלה אם המלאכה לא נעשתה בפניו.

הגזירה הבסיסית הייתה שמה שנעשה עבור ישראל אסור בהנאה. בברייתא גזירה זו הורחבה. מלשון הברייתא משמע שעצם ההכרות תיצור את הגזירה. אביי אומר שהכרות גרידא אינה מספיקה. צריך שהנכרי יכיר את הישראל, ושהמלאכה תעשה בנוכחותו. זו קולא משמעותית ביחס ללשון הברייתא. ברם, רבא תירץ את המשנה אחרת. האם תירוצו של אביי נדחה?

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכב עמוד א

רבא אמר אפילו תימא בפניו נר לאחד נר למאה, ומיהו ודאי מודה לאביי דכל שלא בפניו אפילו בדאיכא לאפושי בשביל ישראל ואפילו במכירו דשרי, ורבא אפילו בפניו קא אתי למישרי.

חזרו ללשון הרמב"ם שראינו קודם. האם דברי אביי, שאיסור הנאה יחול רק אם המלאכה נעשתה בנוכחותו של ישראל, רמחים שם?

המגיד משנה מתמודד עם השאלה הזאת – מדוע הרמב"ם לא הזכיר את הקריטריון שאמר אביי?

מגיד משנה הלכות שבת פרק ו הלכה ג

ובודאי אפילו במכירו כל שלא בפניו שאין לחוש שמא ירבה בשבילו הוא מותר וכאביי וכ"כ ז"ל וגם זה אפשר שהוא נכלל בדברי רבינו שכל שאין לחוש שמא יעשה בשביל ישראל מותר.

ומכל מקום בהלכות לא הביאו הא דאביי

ואפשר שדעתם ז"ל דרבה לא מודה לאביי אלא תולה הכל במכירו וחילק בין דבר שיש בו כדי להרבות לדבר שאין בו.

המ"מ הציע שדברי אביי מובנים מאליהם, ולכן לא הובאו. הרי ברור הוא שלא ההיכרות אוסרת, אלא חשש העשייה בשבילו.

לחילופין מציע המ"מ שהרמב"ם והריף השמיטו את חילוקו של אביי בין בפניו ובין שלא בפניו מכיוון שרבה הציע תירוץ אחר, ותירוצו התקבל להלכה. ממילא לשיטתם אין חילוק בין מה נעשה בפני ישראל ומה לא. אם הנכרי מכיר אותן, תוצאות המלאכה יאסרו בהנאה, בין אם המלאכה נעשתה בנוכחותו ובין אם לאו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף יא

ליקט א"י עשבים לצורך בהמתו, אם אינו מכיר, מאכיל אחריו ישראל.... אבל אם מכיר, אסור.

השולחן ערוך פסק שאם מכיר אותו, אסור. המחבר לא הבחין בין אם המלאכה נעשתה בפניו או לא. כך באמת דייק הט"ז –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף יא

אבל אם הכירו כו'. - אפילו שלא בפניו, כן דעת ב"י

נעשה עבור ישראל, אך לא בפניו

משנה מסכת מכשירין פרק ב משנה ה

עיר שישראל ונכרים דרים בה והיה בה מרחץ מרחצת בשבת – אם רוב נכרים - רוחץ מיד, ואם רוב ישראל - ימתין כדי שיחמו החמין. מחצה למחצה – ימתין כדי שיחמו החמין.

במשנה זו ברור שהמלאכה לא נעשתה בפני ישראל. מדוע תוצאות המלאכה יאסרו בהנאה? (ממשנה זו למדים עוד שני יסודות – 1. שאיסור ההנאה חל רק עד "בכדי שיעשו". 2. הגדרות לגבי מה נחשב "נעשה עבורו" כאשר מדובר במה שנעשה עבור רבים. בגדרי הדברים הללו נעסוק בהמשך) – לכן המגן אברהם עידן את המחלוקת –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף יא

וכתב הר"ן והמ"מ דאם עשאו שלא בפניו מותר, דל"ח [=דלא חיישינן] שמא הרבו בשבילו. וכ"כ ראב"ן. ואם יודע שצריך לו, אפי' שלא בפניו אסור. וכ"כ רש"י כשעשאו לא היה ר"ג שם דניכוון ליה משמע דעיקר ההיתר שלא בפניו דאמרי' שלא עשה לצורך ישראל כיון שלא ידע בו אבל אם מכירו ויודע שצריך לו אמרי' שעשאו אדעתו וה"ה אם הוא בפניו ואינו יודע שהישראל צריך לו דשרי

המגן אברהם העמיד את הר"ן (מבית מדרשו של הרשב"א) כנגד השו"ע, שהתבסס בפסיקתו על הרמב"ם. פשט דבריהם נראה שלפי הרמב"ם והשו"ע הקריטריון לאיסור הוא ההכרות, ולא אם המלאכה נעשתה בפני ישראל. לעומת זאת לפי הר"ן היכרות תאסור רק אם המלאכה נעשתה בפניו. אומר המגן אברהם – כוונת הר"ן לא הייתה שעשיית המלאכה בפניו היא הקריטריון היחיד. הכוונה היא שההיכרות אינה קריטריון מספיק, אלא יש צורך באינדיקציה נוספת לכך שהנכרי עשה את המלאכה בשבילו. הוא מציע אינדיקציות חלופיות – לדוגמא, אם הנכרי יודע שהישראל זקוק למלאכה, זה לא משנה אם המלאכה נעשתה בפניו או לא.

המגן אברהם מעיר גם להיפך – מכיוון שהעשייה בפניו אוסרת רק בגלל שזו אינדיקציה לכך שהנכרי עשה את המלאכה עבור הישראל, ממילא אם טכנית המלאכה נעשתה בפניו, אך בעת עשיית המלאכה הנכרי לא ידע שיש לו צורך בה – התוצאה לא תיאסר עליו.

ברם רש"י היה ער לבעיה שעולה מהמשנה, ולכן הסביר שהמשנה באמת קשה על אביי –

רש"י מסכת שבת דף קכב עמוד א

בכדי שיחמו חמין - שלא יהנה במה שהקדימו להחם בשבת, וכן בכל מעשה שבת נתנו חכמים שיעור להמתין לערב בכדי שיעשו, והא הכא דחימום לאחד חימום למאה, דבבת אחת מחממין, וקתני: אם רוב ישראל דהוי דומיא דמכירו, דמסיק אדעתיה לעשות אף בשבילו - אסור, ואף על גב דשלא בפניו, וקשיא בין לאביי בין לרבא.

ואת תירוץ הגמרא הסביר -

אדעתא דרובא מחממי - ועיקר חילול השבת בשבילם, אבל נכרי וישראל, דנכרי אדעתא דנפשיה הוא דעביד - שרי, לאביי שלא בפניו, ולרבא אפילו בפניו.

משמע מדבריו שכאשר המלאכה נעשית עבור הכלל, אביי מודה שאין זה משנה אם היא נעשית בפני ישראל או לא (ויראה לי לבאר שכוונת החלוקה לפי אביי היא בין הפעלת עסק, ממנה הנכרי לא נהנה מהמלאכות עצמן, אלא רק מתפרנס מהן, שאז נאמר שהמלאכה נעשית עבור הלקוחות, גם אם הם אינם כאן, לעומת מצב שהנכרי עושה עבור עצמו, ואז אם יש שם ישראל נאמר שהמלאכה נעשתה גם עבור ישראל, אך אם ישראל לא נוכח – לא).

ממילא הבחנתו של המג"א אינה הכרחית.

ערוך השולחן דחה את ההבנה שהרמב"ם והרי"ף חלקו על הרשב"א. וכתב היתר ליהנות מהמלאכה שנעשתה שלא בפני ישראל, ומשמע שהתיר אפילו בלי הסיוג של המג"א -

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכה סעיף יט

ויש לי ראייה לזה מלשון הרמב"ם בפי' המשנה שכתב וז"ל: ודע כשיהיה אינו יהודי וישראל והוא יודעו ומכירו אסור לו להשקות בהמתו אחריו כי מפני הכרתו שמא ירבה בשאיבת המים בשבילו עכ"ל. הרי שכתב "כשיהיה א"י וישראל", כלומר – כשיהיו ביחד. ולשון המשנה מוכח ג"כ כן, מדתנן "משקה אחריו", "מאכיל אחריו", "יורד אחריו", ומהו לשון "אחריו"? אלא שלשון זה הוא כשעומדים ביחד, ומתחלה עושה זה, ואחריו עושה השני, דאלי"כ הו"ל לומר "מיילא מים להשקות בהמתו – מותר לישראל להשקות בהמתו". ולפי"ז נלע"ד ברור דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש שלא כתבו זה מפורש זהו מפני שכיון שהעתיקו לשון המשנה ממילא מורה שהם ביחד וזהו כוונת המגיד משנה. וכנראה שבעיני רבותינו הרשב"א והרי"ף ז"ל היה הדבר פשוט כן דאלי"כ לא הו"ל לפסוק הלכה נגד הרי"ף והרמב"ם ולכל הפחות היה להם להזכיר דהרי"ף והרמב"ם לא ס"ל כן ולדחות דבריהם ובפרט שהרי"ף הוא מפרש דברי הרי"ף אלא שהיה פשוט בעיניהם שאין חולקין בזה [ערש"י על לשון אחריו]:

סעיף כא

והארכתי בזה לפי שזה מנהג רבים מישראל שהולכים למכריהם אינם יהודים בשבת לשתות חמים והמה מקורבים ומכירים זה את זה ולדברי רבינו הב"י איסורא קעבדי לכן בארנו דכיון דארבעה עמודי עולם התירו זה יש לנו על מי לסמוך ובפרט בחששא דרבנן ולכן א"ש המנהג שלנו לפי שהא"י מכינים החמין שלא בפני הישראל

שימו לב! מערוך השולחן משמע שהתיר לפי אביי כל מלאכה שנעשתה שלא בנוכחות ישראל, אפילו אם יודע שישראל זקוק לה! (לגבי מה שרומז על מה שנעשה בשביל הנכרים ובשביל ישראל ראו בפסקה הבאה)

הביאור הלכה התלבט בשתי הנקודות – בתחילה הוא טען שאין נ"מ משמעותית בין השיטות, מתוך הנחה שבדאי שיש להניח כמג"א -

ביאור הלכה סימן שכה סעיף יא

ובאמת אין נ"מ בזה לדינא דאפילו אם נפסוק כהני רבוותא להקל, הלא כתב המ"א דדוקא אם אינו יודע הא"י שהישראל צריך לו דאל"ה אסור לכוי"ע אף שלא בפניו דעיקר הטעם דמצרכי בפניו הוא כדי שידע שהישראל צריך וירבה בשבילו וא"כ כשיודע הא"י שהישראל צריך אסור אף שלא בפניו ובאינו יודע גם להט"ז וא"ר מותר [ואף דמשמע מהט"ז דסובר דלדעת המקילין בשלא בפניו מותר בכל גווני אין נראה להקל שתי קולות בהדי הדדי].

אך הוא מסיים בהתלבטות מתוך קושיה מהגמרא -

הג"ה ודברי המ"א נפלאו ממני, דהא בכבש של ר"ג הלא ידע הא"י שצריכים להכבש לירד בו ואפ"ה קאמר אביי דלפיכך מותרים לירד משום דשלא בפניו עשאו. וגם מפשטות דברי הראשונים המקילין משמע דדוקא בפניו אסור ושלא בפניו מותר בכל גווני וסברא גדולה היא לעני"ד דבמה שידע הא"י שצריך הישראל אינו מוכרח שיכוין בשבילו דאטו יכוין בשביל כל מכיריו ורק כשיודע שצריך וגם הוא בפניו נותן דעתו לכוין בשבילו ועיין בסוגיא שם דמקשי הגמרא ממרחץ ופירש רש"י וחיודושי הר"ן דגם לאביי מקשי דחשיב שלא בפניו אף דידע בודאי שצריך לישראל המרחץ דרוב ישראל היו שם ע"ש.

סיכום ביניים –

הגמרא ביררה מדוע היה מותר לרבן גמליאל להשתמש בכבש שנבנה עבורו? אביי ענה שאם המלאכה נעשתה שלא בפני ישראל, מותר ליהנות ממנה. רבא תירץ שגם לאחד נר למאה (ועל משמעות דבריו נעמוד בהמשך). הרמב"ם, הר"ף והרא"ש לא הזכירו את דברי אביי, ומזה למד הב"י שהם לא קבלו את הקריטריון הזה כמשפיע על שאלת היתר או איסור ההנאה. הט"ז דייק שכך פסק בשו"ע.

הרשב"א והר"ן סברו שרבא תירץ באופן שונה מדברי אביי, אך דברי אביי לא נדחו. ממילא פסקו שאם המעשה לא נעשה בפני ישראל אין לאסור הנאה ממנו. וערוך השולחן כתב שהרמב"ם והר"ף לא הזכירו את דברי אביי מפני שהם מובנים מאליהם, ממילא לשיטתו אין חולק על דינם של הרשב"א והר"ן.

האם המשמעות היא שמותר לישראל ליהנות ממלאכה שעשה נכרי שלא בפניו, אפילו אם הנכרי יודע שיש לישראל צורך במלאכה – המג"א כתב שבמקרה זה יהיה אסור ליהנות מהמלאכה, ומערוך השולחן משמע שמותר, ועל סמך זה לימד זכות על המנהג ליהנות ממלאכה שנכרים עשו שלא בפני ישראל, ומשמע שם שהנכרי ידע שהיהודים רגילים להגיע אליו, וסביר שהרבה במלאכה עבורם (הוכחנו לכאורה שדברי המג"א עולים מפשט המשנה במכשירין, אך רש"י פירש באופן שלכאורה מוכיח את שיטת ערוך השולחן).

מלאכה הנעשית עבור הנכרי וגם עבור ישראל

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד ב

שמואל איקלע לבי אבין תורן, אתא ההוא נכרי אדליק שרגא. אהדרינהו שמואל לאפיה. כיון דחזא דאייתי שטר וקא קרי, אמר: אדעתא דנפשיה הוא דאדליק.

(תרגום: שמואל נקלע לבי אבין תורן (שם מקום). בא נכרי והדליק נר. הסב שמואל את פניו. כיוון שראה שמואל שהביא שטר וקרא, אמר (בלבו): לעצמו הדליק)

במה מדובר? האם שמואל חשב שהנכרי הדליק את הנר עבורו, ולבסוף הבין שהדליק את הנר בשביל עצמו? הרשב"א דן בשאלה זו –

חיודושי הרשב"א מסכת שבת דף קכב עמוד א

עשאו גוי לצורך עצמו, אפילו היו שם כמה ישראלים – מותר, דלעולם עיקר כוונתו אינה אלא לעצמו, וכדמוכח בעובדא דשמואל, דההוא מעשה היכי דמי? אי רובא גוים הוו, אמאי אהדרינהו שמואל לאפיה מיניה? ואי רובא ישראל הוו, אי נמי מחצה על מחצה, כי אייתי שטרי וקא קרי בהו מאי הוי? אלא שמע מינה דכל שהוא עצמו משתמש בו שרי וכן פירש רש"י ז"ל.

הרשב"א הניח שמדובר במקום ציבורי, לכן לא סביר לומר שהנכרי הדליק רק עבור שמואל. ממילא מתברר שגם אם הנכרי הדליק את הנר עבור יהודים רבים, אם הוא הדליק גם בשביל עצמו, מותר לכל היהודים ליהנות מזה

ולפי מה שכתבתי דכשהגוי העושה משתמש בו אפילו עושה לצרכו ולצורך ישראל מותר, אני מגמגם קצת מהא דאקשינן מדרבן גמליאל והא רבן גמליאל מכירו הוה והוצרך אביי לאוקומי בשלא בפניו ורבא מטעמא דנר לאחד נר למאה, דאלמא לאביי אי בפניו אסור ולרבא במידי דאיכא לאפושי בשביל ישראל אסור ואף על גב דההוא לצורך ישראל ולצרכו הוה, ומעתה ההיא דשמואל לא הויה ראייה דההיא נר הוה ונר לאחד נר למאה!! וי"ל דשאני רבן גמליאל דכיון דנשיא ושר היה עיקרו משום דידיה הוה..... וי"ל עוד דשמא אותו גוי שעשה את הכבש לא מאותן שהיו בספינה הצריכין לירד היה, אלא היה אחר שלא היה בספינה כדי שירדו משם הבאים בספינה.

הרשב"א מקשה – אם מה שנעשה עבור הנכרי עצמו ועבור ישראל מותר בהנאה, למה הגמרא חשבה שהשימוש בכבש נאסר על רבן גמליאל? הרשב"א מתרץ שני תירוצים –

1. מכיוון שרבן גמליאל היה נשיא, גם אחרי שהכבש נעשה עבור הנכרי עצמו, ברור שהוא נעשה בעיקר עבור הנשיא (לכאורה הסברא היסודית היא שאם אדם עושה פעולה עבור עצמו ועבור אחרים, הוא מתייחס לצורך שלו עצמו בפעולה, והאחרים טפלים ביחס אליו עצמו. זה נכון כל עוד אין סיבה להניח

שהפעולה נעשית בעיקר עבור האחר. לדוגמה אם האחר הוא הנשיא, מובן למה גם מבחינת העושה, היא נעשית בעיקר עבורו)

2. אין הכי נמי – הגמרא לא אמרה שהנכרי עצמו ירד בכבש. יתכן והבונה כלל לא היה זקוק לכבש, ובנה אותו עבור אנשים הנמצאים בספינה, שהוא לא נמנה עליהם. הרשב"א מביא את הנ"מ הגדולה שיש בין האפשרויות –

ומכל מקום לפי תירוץ זה (הראשון) בעבד ושפחה המביא מים לצרכו ולצורך ישראל אדוניו – אסור, דעיקרו משום אדוניו הוא

כמובן שהמשרת עושה את הפעולה בשביל המעסיקים, גם אם הוא עצמו נהנה ממנה. לסיכום דברי הרשב"א – אם נכרי עושה פעולה לצרכו, מותר לישראל ליהנות ממנה, אפילו אם הנכרי מודע לכך שמלאכתו מסייעת לישראל, מכיוון שבסופו של דבר אדם דואג קודם כל לעצמו. מצד שני, אין זה מתיר כל מצב שהמלאכה נעשית גם עבור ישראל וגם עבור עצמו! יש מצבים בהם ברור שהעשייה לצורך עצמו טפלה לעשייה לצורך ישראל.

אך מראשונים אחרים עולה אחרת – הרמב"ם מסביר למה המשנה פירטה את כל המקרים שפירטה –

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שבת פרק טז משנה ח

אלו השמיענו מלא מים, היינו אומרים – בזה בלבד אם בשביל ישראל אסור, שאנו חוששין שמא יוסיף למלאת בשבילו, אבל נר, אפילו הדליק בשביל ישראל ובשבילו – יהיה מותר.

כלומר, המשנה טרחה לפרט גם את המקרה של הבור וגם את המקרה של הנר כדי שיהיה ברור לחלוטין שאם עשה מלאכה בשביל שניהם – אסור ליהנות ממנה! אחרונים דייקו שזו כוונתו גם בהלכות –

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ב

גוי שעשה מלאכה מעצמו בשבת – אם בשביל ישראל עשה אותה – אסור ליהנות באותה מלאכה עד מוצאי שבת וימתין בכדי שתעשה ... ואם בשביל עצמו בלבד עשה מותר ליהנות בה בשבת.

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות שבת פרק ו הלכה ב

ואם בשביל עצמו בלבד. משמע דאם עשה בשביל עצמו ובשביל ישראל אסור ובגמרא וצריכא דאי אשמועינן נר משום דנר לאחד נר למאה אבל מים נגזור דלמא אתי לאפושי בשביל ישראל וכתב רבנו בפ"י המשנה וז"ל ואלו השמיענו מים היינו אומרים וכו' אבל נר אפילו הדליק בשביל ישראל ובשבילו מותר ע"כ. הרי דלא שרי אלא בשביל עצמו בלבד

יצחק ירנן הלכות שבת פרק ו הלכה ב

דקדק רבינו לכתוב תבת בלבד למעט דלצרכו ולצורך ישראל אסור דלא כדעת הרשב"א דס"ל דלצרכו ולצורך ישראל שרי

❖ הרחבות – דיון נוסף בירושלמי ובפוסקים במחלוקת הרשב"א והרמב"ם

להלכה

ביאור הלכה סימן רעו סעיף ב ד"ה ואם

מה נעשה שמדברי הרמב"ם בפ"י המשנה ובהלכותיו מוכח שאוסר גם בזה ומ"מ נראה דהסומך להקל בהדליק לצורך עצמו ולצורך ישראל כדברי הרשב"א וכפשטא דסוגיא דידן אין למחות בידו.

מהשש"כ משמע כדברי הרשב"א –

שמירת שבת כהלכתה מהדורה תש"ע פרק ל' סעיף ס אות ב

...אפילו אם רובם יהודים, אבל ידוע שהנכרי עשה את המלאכה בעיקר לצורך עצמו, או לצורך נכרי אחר, כגון שהנכרי עצמו נהנה ממלאכתו מיד – דינה של המלאכה כאילו נעשתה בשביל נכרי

היתר כעין זה של הרשב"א מובא במהרי"ל –

שו"ת מהרי"ל סימן קט

ובמקום שותי שכר יש נוהגין היתר להביא הגוי שכר בלא ערוב, וסומכין שהגוי עצמו שותה ג"כ כמו שפחה שבבית ואפ"י הכי יש נמנעים, וישר כחם

המהרי"ל לא כתב שאסור לסמוך על ההיתר, אך נתן 'יישר כוח' למי שלא יסמוך עליו. מדוע?
מדברי ערוך השולחן בשני מקומות, ניתן להגדיר באלו מצבים ההיתר נכון. במקור זה יוצא הוא בשצף קצף כנגד הסומכים על ההיתר –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכה סעיף כט

מכל מה שנתבאר יש לצווח על איזה מהעשירים שמחזיקים בביתם משרת או משרתת אינם יהודים שמעמידים בשבת הסאמעווא"ר בטענתם ההבליות שהא"י שותה ג"כ ועיקר כוונתו לעצמו ולא בשביל הישראל וזהו חוצפא כלפי שמיא שבאים להונות את ד' כביכול ומי לא יודע שאפילו אם כונת המשרת או המשרתת לעצמן מ"מ עיקר כונתם לשם הבני ביתו של הישראל כמו שהוא בכל ימי השבוע ויש שמלמדים אותם לומר השקר שכונתם בשביל עצמן ועוד דאפילו לו יהי כן הא חיישינן שמא ירבה בשבילו ופשיטא שצריך עשב שקורין טיי יותר ואיסור גמור הוא ומחללים שבת וגדול עונם מנשא והמונע מזה תבא עליו ברכה.

לעומת זאת במקור הבא הוא מגדיר מתי הקולא כן רלוונטית –

ערוך השולחן אורח חיים סימן רעו סעיף ט

ונהירנא בילדותי היו נוהגין בלילי שבת בחורף שהלילות ארוכין היו קורין לאינו יהודי לשאל לו רצונך בצנצנת יי"ש והיה אומר שרוצה והשיבו לו רצוננו ליתן לך אבל מה נעשה שא"א למצוא בחשך והיה מדליק נר ושותה היי"ש והולך לו והשתמשו לאורו ונראה דהיתר גמור הוא באינו יהודי שאינו רגיל בו וליכא למיחש שמערים ואף על גב דהישראל עושה הערמה בזה מ"מ מה איכפת לנו סוף סוף ההדלקה היא בשבילו בלבד משא"כ אם האינו יהודי הוא המערים הוה ההדלקה בשביל הישראל ואסור וזהו העיקר דאם לפי הבנתנו אינו כמערים לעשות טובה להישראל אלא בשביל עצמו עושה אפילו הוא בן בית מותר ואם לאו אפילו אינו בן בית אסור אלא דע"פ רוב יכול בן בית להיות כמערים ולכן יש להבין בזה.

קולא זו התקבלה הלכה למעשה –

נזר החיים (לרב חיים קנייבסקי) עמוד קפד

סיפר לי אבי זצ"ל שפעם שכחו להדליק נרות בבית וקראו לגוי ואמרו לו : "אתה רוצה בירה?", אמר להם – כן! אמרו לו – היאך תשתה בחושך? והדליק את האור. ולאחר שגמר לשתות כיבה את האור. חזרו ואמרו לו – אתה רוצה עוד בירה? אמר להם – כן! אמרו לו – אבל איך תשתה בחושך? הדליק את האור, וכשגמר לשתות אמרו לו – עכשיו אל תכבה את האור, ודבר זה כבר מותר היה להם לומר

מה גבולות ההיתר? נראה שההגדרה היא כך –

אם הנכרי מצדו עושה את המלאכה בשביל עצמו, מותר ליהנות ממנה, גם אם מבחינת ישראל היא נעשית בעיקר עבורו. לדוגמא במקרה של הבירה – הנכרי מדליק את האור כדי למצוא את השתיה. אותו לא מעסיק שהאור מסייע לישראל. נכון שמבחינת ישראל ההזמנה נועדה כדי שהאור יידלק, אחרת הוא לא רגיל להציע לאנשים ברחוב שתיה סתם. אך מה שמעניין אותנו הוא המניע של הנכרי, והמניע כאן היה כדי למצוא את השתיה.

אך אם הנכרי עושה את הפעולה בשביל ישראל, אין תועלת בהערמה שעכשיו יעשה גם בשביל עצמו. לדוגמא במקרה של המשרת – המשרת רוצה להכין שתיה חמה למעסיק שלו. אך יש בעיה, שאם יעשה בשביל המעסיק, זה ייאסר בהנאה. לכן אומרים למשרת שיכין גם בשביל עצמו. אך המניע הראשוני נותר בעינו – הוא עדיין פועל בעיקר בשביל המעסיק! לכן אין היתר ליהנות ממעשי הנכרי במצב שכזה. כנראה שהמצב של המהרי"ל פחות חד, ולכן הוא לא יצא נגד המקלים, אך נתן 'יישר כוח' למחמירים.

מלאכה אחת הנעשית עבור רבים

עסקנו קודם בתירוצו של אביי לקושיה על המעשה ברבן גמליאל. נעבור לתירוצו של רבא –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

הא רבן גמליאל מכירו הוה! – אמר אביי : שלא בפניו הוה. רבא אמר : אפילו תימא בפניו, נר לאחד נר למאה.
ופירש רש"י –

רש"י מסכת שבת דף קכב עמוד א

נר לאחד נר למאה - כבש לאחד כבש למאה, אבל גבי עשבים, כשהוא מכירו - מרבה בשבילו.

כאשר נכרי קוטף עשבים עבור בהמתו, אם הוא רוצה לספק עשבים לישראל, עליו לקטוף עשבים נוספים. כל קטיפה היא מעשה איסור נפרד, הנעשה במיוחד עבור ישראל. אך אם הנכרי בנה כבש אחד, והכבש הזה משמש את כולם. כיוון שפעולה אחת מספיקה לכולם, אין זה נכון לומר עליה שהיא נעשתה עבור ישראל.

הגמרא עמדה על כך שלכאורה דברי רבא נסתרו מהמשנה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

תא שמע: עיר שישראל ונכרים דרין בתוכה והיתה בה מרחץ המרחצת בשבת, אם רוב נכרים - מותר לרחוץ בה מיד, אם רוב ישראל - ימתין בכדי שיחמו חמין! - התם, כי מחממי - אדעתא דרובא מחממי.

הקושיה התבססה על הבנה שאם מלאכה אחת נעשתה עבור כולם, אין בה איסור. ממילא אם עשו פעולה אחת של הרתחת המים עבור כולם, אין סיבה לאסור. מתברר שכאשר עושים פעולה עבור רבים, זה לא נכון לומר שעושים אותה עבור "כולם". הפעולה נעשית עבור הרוב, והיתר נספחים, ואין זה נחשב שהפעולה נעשתה עבורם.

לקולא המשמעות היא שאם רוב העיר נכרים, זה שגם ישראל משתמשים לא אומר שהפעולה נעשתה עבור קבוצת המיעוט, ולכן מותר ליהנות ממנה. לחומרה המשמעות היא שאם הרוב ישראל, גם אם הפעולה נעשית גם עבור הנכרים, היא תהיה אסורה בהנאה.

אכן כך פסקו הפוסקים להלכה –

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ד

... דבר שאין בו להרבות ולמעט כגון נר וכבש הואיל ועשה בשביל עצמו נהנה אחריו ישראל בשבת ואף על פי שהוא מכירו

ובהלכה ז –

עיר שישראל וגוים דרין בתוכה והיתה בה מרחץ המרחצת בשבת, אם רוב גוים מותר לרחוץ בה למוצאי שבת מיד, ואם רוב ישראל ימתין בכדי שיחמו חמין, שבשביל הרוב הוחמו, מחצה למחצה ימתין בכדי שיחמו חמין וכן כל כיוצא בזה.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף יא

ליקט א"י עשבים לצורך בהמתו – אם אינו מכירו, מאכיל אחריו ישראל... אבל אם מכירו, אסור. וכן בכל דבר דאיכא למיחש שמא ירבה בשבילו; אבל בדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו, כגון שהדליק נר לעצמו או עשה כבש לירד בו, שבנר אחד ובכבש אחד יספיק לכל, אפ"י מכירו, מותר.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכו סעיף יג

עיר שישראל וא"י דרים בה ויש בה מרחץ רוחצת בשבת, אם רוב א"י, מותר לרחוץ בה במו"ש מיד, ואם רוב ישראל, או אפילו מחצה על מחצה, אסור למוצאי שבת עד כדי שיוחם.

הנעשה עבור ישראל זה נאסר על ישראל אחר?

הגזירה, כפי שהוגדרה עד כה, הייתה שאסור לאדם שהמלאכה נעשתה עבורו ליהנות ממנה. אם מלאכה נעשתה עבור אדם מסוים, האם מותר לאחרים ליהנות ממנה?
סוגיה מקבילה לסוגיה שלנו נמצאת במסכת ביצה (דף כ"ד). (לא ניכנס לכל הפרטים שם, נתמקד בנקודה אחת) –

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף כד עמוד ב

אמר רב פפא: הלכתא: נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב, אם יש מאותו המין במחובר - אסור, ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו. ואם אין מאותו המין במחובר, תוך התחום - מותר, חוץ לתחום - אסור. והבא בשביל ישראל זה - מותר לישראל אחר.

הגמרא סיימה באמירה שהאיסור הוא רק למי שהמלאכה נעשתה עבורו.
רש"י מתקשה בדין הזה, ומציע שני פתרונות –

רש"י מסכת ביצה דף כה עמוד א

חוץ לתחום אסורין - לא שמעתי טעם מקובל בדבר, דאי משום מוקצה - אמאי מותר לישראל אחר, ואי משום שנעשה בו איסור בשבילו - אם כן לישראל אחר נמי אסור, דנכרי שהדליק את הנר בשבת תנן (שבת קכב, א): אם

בשביל ישראל - אסור, ולא חלקו בינו לחברו? ויש לומר: דגבי איסור תחומין דרבנן - לא אחמור כולי האי, ודיין אם אסרוהו על זה (טעם אחר נראה לי: מחוץ לתחום אסורין - גזירה שמא ישלח בשבילו, והבא בשביל זה מותר לאחר - דליכא למגזר בה, שאינו מכירו).

בעניין של המוקצה לא נעסוק עתה. נתמקד בנושא השני - רש"י הבין שפשוט הגמרא אצלנו שמה שנעשה עבור ישראל מסוים נאסר לכל עם ישראל. אז למה במסכת ביצה נאמר אחרת? שתי אפשרויות - 1. תחומין, שהוא איסור דרבנן, פחות חמור. 2. באיסור הבאה ממקום אחר החשש שיעשה עבור אחר פחות שייך. בתוס' שם העתיקו את רש"י והתירוץ הראשון.

לפי זה יוצא שאם נעשה איסור דאורייתא - התוצאה אסורה לכל ישראל. ואם נעשה איסור דרבנן - נאסר רק על מי שנעשה עבורו.

הרמב"ן הציע ביאור אחר -

מלחמת ה' מסכת ביצה דף יג עמוד ב

נכרי שלקט עשבים ושמילא מים לבהמת ישראל זה או שעשה לו כבש בשבת, שכולן אסורין אף לישראל אחר.... ונראה לי שהטעם בתחומין דהבא בשביל ישראל זה מותר לזה לפי שהוא איסור שאינו שוה בכל לזה הוא חוץ לתחום ולזה שערב או שהוא סמוך למקומו מותר. וכיון שאינו אסור לכל ישראל לא אסרוהו אלא לזה שבא בשבילו, שלא ראו להחמיר כל כך בשל דבריהם, דהא לא מפרסמה כן, לא כשאר איסורין, דכל מילתא דתחומין אסור לזה ומותר לזה, הא אם נעשית בו מלאכה בשביל ישראל, אפילו של דבריהם - אסור לכל וטעם יפה הוא

הרמב"ן חלק על ההבחנה בין איסור דאורייתא ורבנן. הוא כתב שחילוק זה נכון רק באיסור תחומין, מכיוון שדבר שנמצא מחוץ לתחומו של האחד אינו מחוץ לתחום של אחר, ממילא לא שייך לגזור את הגזירה על כולם. מכיוון שלא גזרו על כולם, גזרו רק על מי שנעשה עבורו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רעו סעיף א

א"י שהדליק את הנר בשביל ישראל, אסור לכל, אפ"י למי שלא הודלק בשבילו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף י

א"י שמילא מים לבהמתו מבור שהוא רשות היחיד, לרשות הרבים, מותר לישראל להשקות מהם בהמתו; והוא שאין הא"י מכירו, דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו; ואם מילא לצורך בהמת ישראל, אסור בכל מיני תשמיש אפילו ישראל אחר; ואם מילא מבור רשות היחיד לכרמלית, מותר לאחר שלא מילא בשבילו.

נראה שהמגן אברהם התלבט כמי השולחן ערוך התכוון לפסוק -

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רעו סעיף א

ול"ד למה שהביא בשבילו מחוץ לתחום דמותר לאחר דתחומין דרבנן ועוד דמה שהוא חוץ לתחום של זה הוי תוך תחומו של זה משא"כ בשאר איסור דרבנן:

להלכה הפוסקים נטו לשיטת רש"י, להתיר כל איסור דרבנן בהנאה למי שלא נעשה עבורו.

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן רעו ס"ק א

ולענין דינא, באליה רבה ס"ק א' הביא דברי רבינו ירוחם (נתיב יב ח"י"ב סוף פב, ד) דבכל איסור דרבנן שרי לאחר. וכן בערוך השולחן (סימן רע"ו סעיף א) כתב שנראה שפסקו כתירצו של רש"י.

רבנות-
סימן רע"ו.
שכ"ה סעיפים ו, ז, י"א-י"ג

סיכום

למדנו על גזרת חז"ל האוסרת ליהנות ממלאכה שעשה נכרי עבור ישראל בשבת. הרמב"ם ביאר שהגזירה נועדה למנוע את האינטרס לומר לנכרי לעשות עבורו בשבת.

הגמרא הביאה מברייטא קריטריון נוסף. מהברייתא עולה שאם הנכרי מכיר את ישראל יש יותר מקום לאסור. אם כן, מדוע לרבן גמליאל היה מותר להשתמש בכבש שנבנה עבורו? אביי ענה שאם המלאכה נעשתה שלא בפני ישראל, מותר ליהנות ממנה.

הרמב"ם, הרי"ף והרא"ש לא הזכירו את דברי אביי, ומזה למד הב"י שהם לא קבלו את הקריטריון הזה כמשפיע על שאלת היתר או איסור ההנאה. הט"ז דייק שכך פסק בשו"ע.

הרשב"א והר"ן סברו שרבא תירץ באופן שונה מדברי אביי, אך דברי אביי לא נדחו. ממילא פסקו שאם המעשה לא נעשה בפני ישראל אין לאסור הנאה ממנו. ערוך השולחן כתב שהרמב"ם והרי"ף לא הזכירו את דברי אביי מפני שהם מובנים מאליהם, ממילא לשיטתו אין חולק על דינם של הרשב"א והר"ן.

האם המשמעות היא שמותר לישראל ליהנות ממלאכה שעשה נכרי שלא בפניו, אפילו אם הנכרי יודע שיש לישראל צורך במלאכה – המג"א כתב שבמקרה זה יהיה אסור ליהנות מהמלאכה, ומערוך השולחן משמע שמותר, ועל סמך זה לימד זכות על המנהג ליהנות ממלאכה שנכרים עשו שלא בפני ישראל, ומשמע שם שהנכרי ידע שהיהודים רגילים להגיע אליו, וסביר שהרבה במלאכה עבורם (והראינו שדברי המג"א עולים מפשט המשנה במכשירין, אך רש"י פירש באופן שלכאורה מוכיח את שיטת ערוך השולחן).

הרשב"א כתב שאם המלאכה נעשתה עבור הנכרי עצמו וגם עבור אחרים, ההנחה היא שאדם שם את עצמו במרכז, ולכן זה יוגדר כמלאכה שנעשתה עבור הנכרי, ומותר לישראל ליהנות ממנה. ראינו שהפוסקים קבלו את הקולא הזאת באופן מעשי. מהרמב"ם מדויק שחלק על כך. בביאור הלכה חשש לדברי הרמב"ם, אך כתב שאין למחות ביד המקלים כרשב"א. ובש"כ כתב כרשב"א.

אך הפוסקים הבחינו בין עשייה לצורך שניהם לבין הערמה. אם הנכרי עושה עבור ישראל, אך בוחר לעשות גם עבור עצמו כדי להתיר את השימוש של ישראל, הרי שגם מה שעשה עבור עצמו בעצם נעשה בשביל ישראל, ואזי יהיה אסור ליהנות מהמלאכה.

רבא אמר שאם מלאכה אחת מספיקה בכדי לשמש רבים, מותר לישראל ליהנות ממנה. הגמרא חידדה את ההגדרה מהנאמר במשנה במכשירין, שאם מלאכה נעשתה עבור רבים, אנו נניח שהיא נעשתה עבור קבוצת הרוב. לדבר זה יש השלכות משמעותיות בדין. אם יש תושבים רבים, או אורחים רבים, ורובם נכרים, ליהודים יהיה מותר לנצל את כל מה שנעשה עבור כולם.

וכן פסקו הרמב"ם והשולחן ערוך.

הראשונים הקשו מדוע בסוגיה שלנו משמע שמה שנעשה עבור ישראל אחד נאסר לכל ישראל, ואילו במסכת ביצה (כד:) מפורש שהנעשה בשביל אחד לא נאסר על אחרים.

הראשונים אמרו שלושה תירוצים מרכזיים –

1. מדובר בתחומין דרבנן, ובמלאכות דרבנן הנעשה עבור אחד לא נאסר על אחר.
 2. בתחומין הגזירה היא שמא יבקש מהגוי להביא עבורו, ואין חשש שהגוי יטרח עבור מי שלא מכירו.
 3. איסור תחומין לא שווה לכולם, התחום של אחד אינו תחום של אחר, וא"כ לא שייך לגזור על כולם.
- אמנם המגן אברהם הביא את התירוץ הראשון והשלישי. אך החיי-אדם פרי מגדים וערוך השולחן כתבו להלכה כתירוץ הראשון. ואם כן מה שנאסר עבור אחד אסור לכולם רק אם מלאכה דאורייתא יצרה את התוצאה.

עסקנו הפעם בקריטריון של – מה נקרא שנעשה בשביל ישראל? בפעם הבאה נעסוק בשאלה – מה נקרא הנאה מהמלאכה?